K O M U N I K A T Y

Pracownia Edytorska Źródeł Średniowiecznych IH PAN

Poprzednie komunikaty sprawozdawcze podane do wiadomości w t. I i III Studiów Źródłoznawczych objęły lata 1954—1957. Właśnie w ciągu tego ostatniego roku, w wyniku zorganizowania Komisji Wydawnictw Źródłowych Instytutu Historii PAN, która zasięgiem swego działania objęła całość przedsięwzięć tego rodzaju aż do włączenia do programu wydawniczego publikacji materiałów do dziejów ruchu robotniczego, zadania dawnej Pracowni Edytorskiej źródeł objaśniających początki państwa polskiego zostały umieszczone w ramach ogólnego planu badawczo-edytorskiego. Wyraża je nowa nazwa, mianowicie Pracownia Edytorska Źródeł Średniowiecznych IH PAN, co odpowiada rozszerzeniu chronologicznemu i rzeczowemu zasięgu pracy. Faktycznie rozszerzyły go już nieco wcześniej prace źródłoznawcze nad przygotowaniem nowego wydania roczników polskich. Musiały one sięgnąć do materiału rękopiśmiennego, przekazanego w znacznej mierze przez zbiory tekstów powstałe w wiekach XIV i XV i rozplątywać nawarstwienia historiograficzne pięciu stuleci — od śladów początków annalistyki w X i XI w. aż do bezpośrednich poprzedników Jana Długosza.

Naturalnym i koniecznym następstwem tego faktu było umieszczenie w planie perspektywicznym prac nad przygotowaniem wydawniczym kronik XIII-XIV w. i wiążących się z nimi innych przekazów źródłowych, zwłaszcza pomorskich, prawie nie uwzględnionych w dawnych Monumenta Poloniae Historica.

Na czoło wysunęła się Kronika wielkopolska, gruntownie przestudiowana już przez B. Kürbisównę, a zatem dojrzała wydawniczo. Rozświetlenie nurtów historiograficznych wieku XIII dzięki częściowo już opublikowanym, częściowo zaś udostępnianym w referatach dyskusyjno-sprawozdawczych pracom B. Kürbisówny i G. Labudy, przybliża także ocenę źródłoznawczą zabytków dziejopisarskich śląskich i małopolskich. Prace nad tzw. Kroniką węgiersko-polską i piśmiennictwem historycznym małopolskim (Rocznik świętokrzyski nowszy, roczniki franciszkańskie i dominikańskie) już są w toku. W dalszej kolejności powinna wejść na warsztat Kronika Janka z Czarnkowa. W tych okolicznościach dobitnie się też zarysowuje potrzeba włączenia do prac wydawniczych reedycji Kroniki mistrza Wincentego Kadłubka, nad którą pracuje M. Plezia, a także jej przeróbek i kontynuacji.

Program Pracowni Edytorskiej Źródeł Średniowiecznych, wyłaniający się powoli z dezyderatów powszechnie odczuwanych i postulatów stawianych na konferencjach i spotkaniach różnego stopnia, został ustawiony na właściwym tle w artykule A. Gieysztora: W sprawie badań związanych z tysiącleciem państwa polskiego, Kwart. Hist. 65 (1958) z. 3, s. 707—717, zwłaszcza na s. 713—716. Wspólnym omówieniem zostało w nim połączone to, co weszło już na tory realizacji, z tym, co należy do nowych zadań Pracowni Edytorskiej, czy to w zakresie bezpośredniego wykonawstwa w ramach Instytutu Historii PAN, czy w zakresie inicjatywy i współpracy z innymi ośrodkami i specjalistami.

Praca nad zamierzeniami dawniej podjętymi dała wyniki w zeszytach MPH Nova series, które znajdują się już w druku i obejmują następujące teksty:

1. Pierwszy (najstarszy) Żywot św. Wojciecha — w trzech redakcjach ujawnionych w toku badań ostatniego dziesięciolecia — przygotowany przez J. Karwasińską (MPH n. s. t. IV, fasc. 1);

2. Roczniki wielkopolskie — przygotowane do wydania przez B. Kürbisównę, G. Labudę, R. Walczaka i J. Lucińskiego (MPH n. s. t. VI).

Po nich ukażą się przygotowane już do druku Rocznik kapituły krakowskiej wraz z rocznikami pokrewnymi w opracowaniu Z. Budkowej i T. Leszczyńskiej oraz Żywot św. Ottona z Bambergu pióra Mnicha z Prüfening w opracowaniu J. Wikarjaka i K. Limana.

W grupie Źródeł objaśniających początki państwa polskiego ukazały się G. Labudy: Źródła skandynawskie do dziejów Słowiańszczyzny, Warszawa 1961. Poprzedziły tę edycję obszerne studia krytyczne opublikowane pod tytułem Źródła, sagi i legendy do najdawniejszych dziejów Polski, Warszawa 1960. Prawie gotowy do oddania do druku jest t. II Źródeł arabskich do dziejów Słowiańszczyzny w opracowaniu T. Lewickiego, w planie zaś perspektywicznym widnieją Źródła hebrajskie do dziejów Słowian.

Odbiciem a zarazem i zapoczątkowaniem prac przygotowawczych dla pełnego cyklu dziejopisarstwa Polski średniowiecznej są przekłady pisarzy polskiego średniowiecza zainicjowane na konferencji planującej w Krakowie w październiku 1957 r.

W niewielkich tomikach, nadających się do publikowania w miarę gotowości poszczególnych pozycji, będą się ukazywały tłumaczenia najważniejszych naszych zabytków literacko-historiograficznych, bądź w całości, bądź w doborze najcelniejszych i najcenniejszych tekstów. Krótkie wstępy wprowadzą w podstawowe dane o każdym z tych zabytków na podstawie dotychczasowego stanu ich znajomości, a przypisy skomentują fakty w nim zawarte oraz dadzą objaśnienia co do dat, osób i miejscowości. W ten sposób oddane zostanie do użytku szerokich kół to, co pozostawało dotychczas zamknięte w trudniej pod każdym względem dostępnych tekstach łacińskich, pozbawionych na ogół nowszych objaś-

http://rcin.org.pl

nień pomocniczych, tak dla brzmienia, jak dla treści. Obecnie czeka na druk Kronika wielkopolska w tłumaczeniu K. Abgarowicza ze wstępem i wyczerpującymi komentarzami B. Kürbisówny. Za nią idzie Piśmiennictwo czasów Bolesława Chrobrego, również w tłumaczeniu K. Abgarowicza, a z przypisami i słowem wprowadzającym J. Karwasińskiej. K. Abgarowicz przygotował też już przekład polski kroniki Janka z Czarnkowa oraz mistrza Wincentego. Przy współpracy J. Wikarjaka jako tłumacza są też zaawansowane teksty Źródeł do historii Pomorza Zachodniego oraz wybór roczników polskich. Te tłumaczenia są podejmowane jednocześnie z przygotowywaniem edycji krytycznej tekstu łacińskiego. Z tej zasady wyłamuje się na razie kronika Janka z Czarnkowa.

Dla uczynienia zadość innej jeszcze pilnej potrzebie podjęte zostało anastatyczne wydanie sześciu tomów Monumenta Poloniae Historica, tak dawno już wyczerpanych, a tak bieżąco nieodzownych, zanim Nova series zajmie ich miejsce na półkach. Ukazały się już wszystkie tomy. Reedycję powiększą suplementy: tom uzupełnień w zakresie tekstów historiograficznych i tom uzupełnień bibliograficznych do poszczególnych zabytków objętych edycją MPH.

Zasoby mikrofilmowe Pracowni Edytorskiej powiększyły się o kilka cennych pozycji sprowadzonych z Austrii, Czechosłowacji i Niemiec. Wśród nich należy szczególnie podkreślić uzyskanie mikrofilmów Żywotu Pięciu Braci i Listu Brunona z Kwerfurtu do Henryka II, których egzemplarze ofiarował Instytut Historyczny Polski w Rzymie.

W okresie, który obejmuje niniejsze sprawozdanie, ukazały się t. III—VI Studiów Źródłoznawczych, które odbijają zasięg prac i zainteresowań Pracowni Edytorskiej. Studia — Commentationes stały się też jednym z instrumentów porozumienia historyków polskich z analogicznymi środowiskami za granicą, w szczególności z historykami krajów słowiańskich. Wyrazem tego są m. in. prace i artykuły innojęzyczne, a także — co należy podkreślić — obfite uzupełnianie wywodów słownych materiałem paleograficznym. Zanim projektowana nowa seria Monumenta Poloniae Paleographica podejmie niejako kontynuację wydawnictw S. Krzyżanowskiego, reprodukcje dołączane do prac w Studiach służą posuwaniu znajomości dawnego pisma zarówno w jego postaci u nas najwcześniejszej, jak i mało znanej a tak różnorodnej XIII—XV w. W dziale Inedita, Studia publikują mniejsze całości rękopiśmiennicze, wśród których udostępnienie Rocznika miechowskiego (dochowały się tylko klisze przedwojenne) przez Z. Budkową w t. V Studiów realizuje jeden z postulatów od lat zgłaszanych.

Wkład Pracowni Edytorskiej w przedsięwzięcia międzynarodowych organizacji współpracy historycznej stanowią pozycje dotyczące polskich kolekcji (serii) wydawnictw źródłowych w makiecie t. I Repertorium fontium historiae medii aevi przedstawionej Międzynarodowemu Kongresowi Historyków w Sztokholmie we wrześniu 1960 r. Tam ukazał się w bieżącym roku. Opracowanie haseł do Repertorium fontium (tzw. nowy Potthast) przez zespół Pracowni jest poważnie zaawansowane. Zapoczątkowane też zostało publikowanie notatek o bieżących pracach polskich nad rękopisami średniowiecznymi w Bulletin Codicologique, ukazującym się w Scriptorium (od 1960 roku).

Jadwiga Karwasińska

Inwentaryzacja pieczęci w archiwach państwowych

Podnoszono już wielokrotnie, m. in. także i na tych łamach (Studia Źródłozn. 4, 1959, s. 153—168), że tylko pełna, planowa i możliwie najszersza inwentaryzacja materiału źródłowego stanowić może podstawę i niezbędny warunek dalszego rozwoju badań sfragistycznych. Akcją inwentaryzowania pieczęci objęte być powinny przede wszystkim archiwa, a także muzea, działy rękopiśmienne bibliotek oraz kolekcje prywatne. W wyniku tej inwentaryzacji powstać powinien centralny inwentarz pieczęci, przynajmniej dla okresu feudalizmu, a w odniesieniu do archiwów dla okresu akt staropolskich, tj. powstałych przed 1795 r. Inwentarz taki, dając przegląd krajowego materiału pieczętnego, stanowiłby punkt wyjścia dla wszelkiego typu prac badawczych i wydawniczych w zakresie sfragistyki, z projektowanym Corpus Sigillorum Poloniae na czele.

W uznaniu słuszności tego postulatu Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych poleciła rozpocząć opracowywanie zbiorów pieczęci w archiwach centralnych i wojewódzkich (zarządzenie nr 8 z dnia 22 maja 1961 r.). Pracami objęte zostają zespoły akt staropolskich oraz osobne kolekcje pieczęci, tłoków i reprodukcji w zainteresowanych archiwach. Jako załącznik do zarządzenia przesłano wytyczne w sprawie opracowania zbiorów pieczęci. Wytyczne mają charakter roboczy, tymczasowy. Składają się one z trzech części: Uwagi ogólne, Uwagi szczegółowe oraz Uwagi w sprawie sporządzania inwentarzy i katalogów pieczęci i tłoków. Część 1 podaje pojęcie zbioru pieczęci, sposoby podziału tego zbioru oraz uwagi ogólne na temat jego opracowywania, sporządzania reprodukcji pieczęci, zabezpieczania zbioru i jego przechowywania. Część 2 przynosi uwagi i zalecenia szczegółowe w zakresie opracowania zbioru pieczęci (systematyzacja, inwentaryzacja, sporządzanie inwentarzy, katalogów i indeksów), reprodukowania pieczęci (czyszczenie i mycie pieczęci, dezynfekcja, konserwacja zachowawcza) i przechowywania zbioru pieczęci (pieczęci związanych fizycznie z aktami, pieczęci luźnych, tłoków i reprodukcji). Część 3 wytycznych szczegółowo objaśnia metody opisu inwentarzowego pieczęci i tłoków oraz ich katalogowania. Na końcu dołączono wzory karty inwentarzowej dla odcisku pieczętnego i dla tłoku pieczęci oraz karty katalogowej zbiorczej. Całość dopełnia wykaz bibliografii.

Podstawą opracowywania zbiorów pieczęci jest ich pełna inwentaryzacja. Prace inwentaryzacyjne w archiwach centralnych i wojewódzkich obliczone są na kilka najbliższych lat. Koordynować je będzie Pracownia Sfragistyczna przy Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie. Pracownia ta zamierza utworzyć centralny inwentarz archiwalnych zbiorów pieczęci oraz zaprowadzić ich dokumentację fotograficzną. W dalszych planach uwzględnia się również sporządzanie odlewów pieczęci i ich wymianę z polskimi i obcymi ośrodkami archiwalnymi. Prace w tym zakresie wymagają jednak odpowiednich przygotowań specjalistycznych.

Tekst wytycznych w sprawie opracowywania zbiorów pieczęci przesłany został również do muzeów posiadających zbiory i kolekcje pieczęci z prośbą o wypowiedzenie się i uwagi.

Stefan Krzysztof Kuczyński

http://rcin.org.pl

Archiwum Unitatis

Informacja tymczasowa

W końcu sierpnia 1961 r. powróciło z Niemieckiej Republiki Demokratycznej do Archiwum Państwowego w Poznaniu archiwum gminy wyznaniowej Braci Czeskich w Lesznie (tzw. Jednoty Braterskiej — Archivum Unitatis). Część tego archiwum, szczególnie dokumenty i dissoluta, była zdeponowana w Archiwum Państwowym w Poznaniu w latach 1881—1918. Następnie całość znajdowała się w Lesznie w parafii reformowanego kościoła ewangelickiego św. Jana. We wrześniu 1944 r. archiwum zostało wysłane koleją w kilku skrzyniach do Evangelische Brüder-Unität w Herrnhut, gdzie było pieczołowicie przechowywane pod nadzorem dyrektora Evang. Brüder-Unität in Deutschland E. Forstera i archiwisty R. Trägera. W czerwcu 1960 r., podczas pobytu w Herrnhut doc. J. Ślizińskiego z Warszawy, wymienieni wyrazili gotowość przekazania tych archiwaliów władzom polskim. Z upoważnienia i w imieniu Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych, Archiwum Jednoty przejął podpisany.

Archiwum obejmuje 68 dokumentów pergaminowych łacińskich, czeskich i niemieckich z lat 1507—1792, wystawianych najczęściej w Daszycach, Trzebicy, Bystrzycy i Lesznie. Wśród nich: Rafał Leszczyński daruje w 1579r. braciom czeskim kawał roli (nr 48), Bogusław Leszczyński w 1652 r. zezwala braciom czeskim na zbudowanie nowego kościoła (nr 51), Stanisław Leszczyński w 1730 r. bierze w opiekę braci czeskich w Lesznie (nr 66). Dokumenty czeskie dotyczą głównie wolności wyznaniowej. 60 wiązek obejmuje 425 jednostek różnych archiwaliów, spisanych przez archiwistę poznańskiego M. Bära i podzielonych na XIII „klas".

Na specjalną uwagę zasługują: akta synodów z lat 1595—1778, rozprawy teologiczne, materiały dotyczące ucisku dysydentów i historii reformacji w Polsce, na Węgrzech, w Czechach i na Litwie, korespondencja z różnymi osobistościami, listy Komeńskiego, Jabłońskiego, Chodowieckiego, Kassjusza, R. Leszczyńskiego, J. Schlichtynga itd. W tej części przykładowo można wymienić: traktat Jana Łaskiego o powstaniu i dziejach braci czeskich (sygn. I A3), bulla papieża Sykstusa V dotycząca wyboru katolickiego króla (I A18), *Confessio specialis Reformatorum*, pisana przez Komeńskiego (I B6), „Konfederacja wileńska między narodem ruskim albo Grekami i p. ewangelikami", Wilno 1959 (II A7), statut gimnazjum w Lesznie z 1700 r. (IV B3), spis braci czeskich w Polsce (IV D9, 10), kościół i wolność religijna na Węgrzech (VI D1), rozruchy w Międzyrzeczu i okolicy (VIII D3), mowa posła szwedzkiego na sejmie elekcyjnym 1669 r. (VIII D8), król pruski o dysydentach w Polsce (IX A2), landgraf Hesji w sprawie dysydentów (IX A9).

Drugą część Archiwum Unitatis stanowią materiały nie objęte powyższym spisem (repertorium) w ilości 30 fascykułów, 39 ksiąg z rękopisami i 88 książek drukowanych z dawnej biblioteki kościoła św. Jana w Lesznie. W tej partii znajduje się korespondencja Kassjusza, Ch. Sitkoviusza, E. Jabłońskiego i innych, polonica i bohemica z lat 1526—1628, akta, listy, księgi i protokoły Jednoty, dokumenty papierowe i księgi rachunkowe, leszczyńskie dokumenty miejskie i cechowe.

W formie książkowej: Figulus — Codex (1657—1863), odpis dziełka: Obrony na potwarz jezuicką pod tytułem Szczera prawda [....] przeciw ks. St. Sczanieckiemu przez Karola Drelincurta (1721), *Liber fundationum et Donationum etc. in Bohemia* (XVI w., rękopis ok. 300 kart w jęz. czeskim), *Connotatio Ministrorum et Diaconorum qui in Unitate Fratrum Bohemicorum vixerunt et mortui sunt ab Anno 1467* (lata 1467—1571), *Diarium Unitatis* (1643—1740), E. Jabłoński, *De ordine et succesione episcopali in Unitate Fratrum conservato* (1717), J.A. Comenius, *Clamores Eliae*, rękopis z lat 1665—1670 (?), s. 372 z licznymi dodatkowymi kartkami luźnymi lub przyszytymi nitką; A.J. Comenius, *Sermo secretus Nathanis ad Davidem* i *De religione catholica et dissidentibus*; rękopis nie znanego dzieła Jana Jaffeta, *De gradibus matrimonii* przepisany w Lesznie w 1633 r. przez Jana Hermona z Brandeis.

Z książek drukowanych wymienić należy: śpiewnik kościelny z 1566 r., polski modlitewnik A. Węgierskiego wydany w Gdańsku w 1646 r., katechizm z 1609 r.; Comenius, (Oculus fidei) Theologia naturalis, Amsterdam 1661; Comenius, Kirchen-Historie der Böhmischen Brüder (1739); Comenius, Physicae ad lumen Divinum reformandae synopsis, Amsterdam 1663; Comenius, Historia Fratrorum Bohemorum, Halae 1702; Comenius, Orbis sensualium pictus, Varsaviae-Norimbergae 1770; Comenius, Januae latinitatis vestibulum (rozmówki łacińsko-niemiecko-polskie) Leszno 1798; J. S. Chodowiecki, Paedia gramaticae oder Kurzer Unterricht zur lateinischen Sprache zum Gebrauche des lissnischen Gymnasii, Leszno 1799.

Czesław Skopowski

http://rcin.org.pl